

Brazenness vs Bashfulness

יום כפור תשפ"א

For the sins we have sinned before You **על חטא שחטאנו לפניך**
by looking down at people because of our haughtiness. **בעינים רמות.**

And for the sins we have sinned before You **ועל חטא שחטאנו לפניך**
by being brazen towards our rabbis or **בעזות מצח.**
towards anyone greater than us.⁶⁸

ועל חטא שחטאנו לפניך
בעזות מצח
שמים 105 / שהעיו פניו נגד ת"ת וגדולי ישראל ונגד מי שגדול ממנו, ואם אמר להם דבר שלדעתו האמת
אתו, לא אמר בדרך ארץ ובלשון רכה ובהכנעה, אלא בעזות ובקנטור.¹⁰⁶

ואין שואל - and commoners become steadily more impoverished⁶³ (in wisdom and observance),
Upon whom can we lean? Upon our Father in Heaven!
The vine will yield its fruit yet increase, and costs will soar.⁶³ - and the Galilee will be destroyed and the Galvan⁶⁴ desolated,
and the government will turn to heresy,⁶⁵ and there shall be no rebuke.⁶⁶
The erstwhile meeting place of sages will be [used] for harlotry.⁶⁷
and the people who dwell on the borders will wander about from town to town.⁶⁸
and those who dread sin will be despised,⁶⁹ and truth will be absent.⁷⁰
Youths will blanch the faces of elders;⁷¹ - The son derides his father;
a daughter rises against her mother [and] a daughter-in-law against her mother-in-law;
a man's enemies are the people of his household.⁷² - The face of the generation is like the face of a dog;⁷³
Upon what, then, can we lean? Upon our Father in Heaven!⁷⁴

(Yoma 9b). These are all derived from lust. [The attraction of idolatry lay largely in the sexual license it promoted (Sanhedrin 63a).] Consequently they fell under the rule of Babylonia and Persia, whose dominating drives were greed and lust. Sins of this kind are more easily remedied, as we saw above. This may explain why the exile after the First Destruction was relatively brief.

The destruction of the Second Temple however, as we know, was due to the causeless hatred which was rife among the Jews at that time.

What do we mean by "causeless" hatred? Obviously it must have some cause. However, in our case the cause was not the natural feeling of hatred which emerges when one perceives another as standing in his way, injuring his prospects, or frustrating his enjoyment of life. Causeless hatred arises from the very fact of the other person's existence. It is the irrational hatred which cannot abide the other person's being there. Its origin is that boundless arrogance which characterizes Esav, or Edom. Since the Jews of that time tended — in however attenuated a form — towards this terrible failing, the enemy sent against them was in fact Edom, in the form of the Roman Empire. The quintessence of Edom — Amalek — is known throughout history for his insatiable blood lust which delights in killing for the sake of killing.

There is no easy cure for this disease, as we saw above, since it is powered by th] imagination alone and has no natural or rational limits. Of course, in a Torah community physical violence is extremely rare, but causeless hatred can express itself just as well in verbal violence. If we, God forbid, pursue

The Gate of Arrogance

Arrogance is a base trait in most of its workings. It is the opposite of the trait of shame. The man of shame overlooks offenses, pities, pardons, and forgives, but he who is arrogant and stubborn does not forgive and is not ashamed before any man, but stands up with arrogance and rebellion against all men and commits all evil deeds without shame, strengthening himself in evil and hardening himself in transgression. Concerning such men it is written (Yirmeyahu 5:3): "They made their faces harder than rock; they refused to repent," and (Yechezkel 2:4): "And the children are hard of face and hard of heart." All of the good qualities stated in respect to shame have their opposite in arrogance. When one confirms himself in this trait, he is very much despised by others, though he may be wise. Many evils are pulled along in the tow of arrogance, for when one is arrogant to others, he will not escape argument, hatred, and envy. The arrogant man denies his lineage, is not respectful of the great or gracious to the aged, and in his arrogance finds it easy to commit all of the transgressions in the Torah. About such a one it is said (Avos 5:20): "The brazen-faced — to Gehinnom!"

this path, we ourselves give power to the genius of Esav and this prolongs our exile.⁵ We see this in action now through the arrogance and insolence which unfortunately characterize many aspects of Jewish life, as foretold by the Rabbis pertaining to the period before the redemption (Kiddushin 33a). This may explain the inordinate length of our present exile.

"No nation can fall unless its 'prince' falls first" (Shemot Rabbah 21:5). A nation loses its power when the evil it stands for loses its attraction in the world. Its lifestyle has been imitated so often that it is now finally felt to be contemptible and sickening. If the triumph of the nation's perverted ideal was the rise of its "prince," then its sudden decline in attraction is the fall of the "prince." And the consequence is that the nation itself falls. It is no longer of use in the divine scheme. As soon as the evil for which it stood has been shown for what it really is, the nation's function has been fulfilled and it may disappear.

God sends against us the type of enemy which represents our own dominant sin. If we look at the faces of our foes we can detect a caricature of our own weaknesses. In the First Temple period Israel's sins were idolatry, immorality and bloodshed

So arrogance also has an end. Eventually evil must destroy itself. The discerning eye can detect this process operating in today's world. The world has seen in the recent past to what horrors the unfettered arrogance of man can lead. The dreams of peace and security for mankind are shattered and many go around with despair in their hearts. But this despair may be our salvation. If we despair of ever building our dream world on the basis of materialism and technology and realize that it can be achieved only by developing the divine spark within us, then failure and disaster may finally set us on the right path.

11 אור יראה ומוטר יחזקאל סג

וכאשר נרד ונבחון את הדברים לעומקם, נראה כי ההתמרמרות והטעות שהיו בציבור לא נבעו כלל מדרישה אמיתית לכבוד התורה, אלא מדת הגאווה הנמצאת בקרבנו היא אשר הביאה למחשבות אלו. כל אחד מאתנו סבור כי כל העולה בדעתו וברצונו הוא האמת הנכון וכאשר עולה במחשבתו איוה רצון לפעולה כל שהיא, לא יתכן מעכב ומונע מאתו לעשות ככל אשר עולה על לבו. ומשום כך לא עולה כלל בדעתנו הצורך להתייעץ ולבקש חוות דעת מגדולים ממנו, ונמצא מונח בשורש הדברים הכרה ומחשבה כאילו והוא גדול מכולם ולכן אין לו לשאול ולבקש רשות, כיון שהעושה פקח ונכון מכולם לכן יכול לעשות ככל אשר חשקה נפשו. מחובתנו לברר את הדברים לאשורם, כן אסור לאדם לרמות עצמו ולחשוב כאילו ושלם במעשיו ובהנהגתו, וכאשר יכרך את הענין, יראה שרחוק מכל מעלה ושלימות, וכהא דאיתא בחז"ל (סוטה, מט.) בעקבתא דמשיחא לא תהיה מעלת השמיעה וקבלת התוכחה מפי גדולי הדור, אלא כאור"א יעשה מה שלבו חפץ, ודרך הבחינה בה יוכל להוכיח היאך באמת מצבו הרוחני, יוכל לעשות ע"י התבוננות במקומות ובמעשים אחרים. ויראה האם תמיד דורש ומשתדל להרבות כבוד תורה, ואם כל הנהגתו תואמת לכבוד התורה, ורק כאשר יבחן כל מעשיו יוכל להעיד על עצמו כי דרישתו לכבוד התורה נובעת ממקור אמיתי. אמנם כאשר יראה בעליל שאין הנהגתו התמידית מתאימה עם כבוד התורה, יבין שאף עתה אין לו שייכות לכבוד התורה, ורק השקר והגאווה מדריכים אותו.

12 קל אור יראה ומוטר יחזקאל

"בעקבתא דמשיחא חוצפא יסג" (סוטה, מט.) ואין הכוונה רק התנהגות בחוצפה כלפי יחידים אלא הכריאה כולה ספוגה ומלאה בהנהגות חוצפה, מובא בגמ' (שם) משעת חורבן הבית אין לך יום שאין קללתו מרובה מחבירו, והקללה החמורה ביותר היא החוצפה הנמצאת בעולם. עוד איתא בגמ' (חגיגה, יד.) "ח קללות קלל ישעיה את ישראל עד שאמר להם ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד, ועי"ש בחז"ל, ורחמ"ל זה מצבינו עתה, כל נער מחשיב עצמו לגדול בתורה, ואינו מוכן לשמוע דעת גדולים בתורה ובאים בימים, וכאור"א עושה כפי הישר בעיניו, ורק לאחר שעשה מה שלבו חפץ, בא לפעמים כביכול לשאול ולהתייעץ, הנה אני נמצא בישיבה פה כששנים, וכמעט אף אחד אינו בא לשאול היאך להתנהג. אף אותם יחידים השואלים אין שאלתם אלא חיצונית ורק מבקשים הסכמה על מעשיהם, וכיותר בקרב הציבור הרחב אין כלל מושגים של כפיפות לדעת גדולי תורה, הנה המעשה הנורא שאירע לאחרונה הרי היה בו חוצפה נוראה, כאילו ואין

13 קפו תורה ודעת יחזקאל

הנה מסרו לי לפני זמן מה שבכולל דרוש חיווק בתורה ובתפילה, וכנראה הודיענו זאת כדי לחזק את הרבים, ולכן אל אף שהנני זר פה בכולל מ"מ ברצוני לעורר שחיבים אנו להתחזק מאד בזמיננו שהוא זמן עקבתא דמשיחא, וטוב מאד לידע ולהבין מצב עקבתא דמשיחא, אמרו חז"ל (סוטה מט.) "בעקבתא דמשיחא חוצפא יסג", וחוצפה הביאור שלא יהיה שומע ומבקש דברי חכמה. "רשע בגובה אפו כל ידרוש אין אלוקים כל מזמרתיו". (תהילים י ד) החוצפה מביאה את האדם לידי מחשבות שאין אלוקים, ומצב עקבתא דמשיחא כולל את כל העולם כולו, ולכן כל הרע והתאוות מדריכים את האדם, ואינו מבקש כלל עצות ודרכים להיטיב את מעשיו, כי דומה בעיניו שהשלימות נמצאת בו, והיינו מדת "קשה עורף" שאינו מוכן לשמוע ולקבל דברי תוכחה כי סבור שאין בו כל חסרון, ומשו"ה חייבים אנו בחזוק בפרט בזמיננו. והתעוררות אף מועטת ג"כ שכרה רב לאין שיעור.

נסיון קשה הוא להיות בגלות תחת מי שמכיר את רבנו ומכוון למרוד בו. בענין טומאתו של עמלק מצינו שהחמירה התורה חייבה לעקרה ולמחות לגמרי, צווי שלא נאמר על אף אומה משאר אומות העולם. מצרים, שהיא עצם הטומאה, העדר גמור של רוחניות (עיין כרך ב', עמוד 17), מפל מקום נאמר עליה: "וידעו מצרים כי אני ה'" (שמות י"ד, יח), יתכן שיהיה להם קשר כל שהוא אל הקדושה, ומסוגלים הם לבא לידי הכרה ש"אני ה'"; ו עממין נאמר עליהם: "לא תחיה כל נשמה" — דוקא בארץ ישראל. לכן הגרשתי שפינה לאפריקי ניצל; בכל ויון ירדו מגדולתם, אך לא הושמדו כליל; אולם על עמלק גזרה התורה: "מחה תמחה את זכר עמלק", "מלחמה לה' בעמלק מדור דור", ואמרו רז"ל: "אין שמו שלם, ואין הכסא שלם, עד שימחה שמו של עמלק." (עי' רש"י שמות י"ד, ט"ז). מה נשתנה עמלק משאר כל האומות?

נסביר בקצרה ענין זה. ביארנו לעיל (ועי' כרך ב', עמוד 50) שלכל אומה יש מדתה המיוחדת אשר היא תוכנה ומהותה הספנימית. מדה זו יקראת בלשון חז"ל "שר האומה". דהיינו כחה ותוכנה המיוחדת של האומה. שרן של אדם הוא השטן בעצמו. לכן מכל אומות העולם דוקא עמלק בא ממרחקים וקפץ ראשון להלחם בישראל שיצאו מצרים, וחירף וגידף כלפי

מעלה (עי' רש"י דברים כ"ה, י"ח: חותך מילות וזורק כלפי מעלה). כי הוא מהוה את הנגוד המוחלט לרוחניות ולקדושה. לכן אינו יכול לסבול בעליית כח הקדושה בעולם, ובא להלחם בו. "ראשית גוים עמלק" (במדבר כ"ד, כ') — הוא שורש הטומאה של כל הגוים, כחו הוא כח החוצפה והענות כנגד הקדושה והרוחניות. כח זה אין לו תיקון כלל. הנה כל האומות, אם יכוננו את מדתם המיוחדת לטוב, בכחם לשמש את ישראל, ולהפוך על ידי זה לכלים לקדושה, לשרת לתכלית הבריאה. אמנם סיועם הוא חיצוני בלבד, אך על כל פנים יש להם שייכות מה אל התכלית, וזוהי זכות קיומם. זוהי אחיות שרי האומות בקדושה, וזוהי מעלים ניצוצות הקדושה שבתוכם. אך כח הגאווה והחוצפה כולו רע ממש, ואין לו אחיות בקדושה כלל. הוא ניתן רק לנסיון, כדי להתגבר עליו ולבטלו, וביטולו הגמור הוא תכליתו ותיקונו.

9 עקבות משיחא

מאז חורבן הבית גדל והלך כח הגאווה של המלכות הרביעית. בגלות זו ההסתר והחושך, שבאו בעטיו של חטא אדם הראשון, הולכים וגדלים. ההשקפות החומרניות מתגברות ובאפילות על הרוחניות. מדי דור בדור מתפתח המדע, מתרבות האפשרויות לניצול עולם הזה לתועלת האדם, וכתוצאה מכך מתרבה גאות האדם, כאילו הכל בידו ניתן, ולא יבצר ממנו כל דבר. השקפות אפיקורסיות על עליונות כח האדם הולכות ומציפות את כל העולם כולו. עד כדי יציאה בריש גלי במלחמה כנגד האמונה והמאמינים בה' ותורתו. זהו עיקר תוכן הגלות של המלכות הרביעית, ולכן עלינו לדעת שזוהי הנסיון שבו צריכים ישראל לעמוד בגלות זו.

19 פכתב מאליהו

גלות אדום

כשהתפשטה והתגברה מדת הגאווה בעם ישראל, עד כי נתמלאה סאתם. הרב הבית ונמסרו לידי מלכות הרביעית (אדום, רומי, זרע עמלק) אשר מדתם — גאות וכפירה בנוסח, כחי ועוצם ידי, ו"אני ואפסי עוד". הרומאים באו בחזק יד, ולא העמידו רוחניות — אף לא טמאה — נגד רוחניות של קדושה, שכן לא היתה להם תרבות מקורית משלהם, כידוע, אך הם העמידו גשמיות מול רוחניות. הם טיפחו את רוח הצנחון של הגבורה הגשמית, כאילו שבכוחם לרתום את כל העולם לצרכי הנאתם ותועלתם ולביצור שלטונם. במדה שגדלה הצלחתם, כן גדלה גאותם, ובאו לידי כפירה וחוצפה כלפי שמיא; וכך הורנו חז"ל שבסופה של מלכות רביעית — בעקבתא דמשיחא חוצפא יסג"א (סוטה מ"ט) — כח החוצפה ילך ויגדל. המכיר את האמת, אך מחמת גאותו אינו חפץ להכנע לה, מתחזק והוא ופועל במרד ובעזות כנגד האמת, כדי להתגבר על תביעת מצפונו. מדה זו של גאווה וחוצפה כלפי שמיא, היא מדת עמלק, כמבואר בוותר הקדוש (שמות ט"ד): "דאיקרי כלב, וזא חציפא מכולהו, אתם אמרתם — היש ה' בקרבנו אם אין, הריני מוסר אתכם לכלב. מיד — ויבא עמלק", כדי לעמוד בנסיון זה של טומאת הגאווה והחוצפה, הוכנס עם ישראל — מדה כנגד מדה — לגלות זו. ההולכת ונמשכת מאז חורבן הבית עד ימינו אנו.

And for the sin ... with brazenness.

ועל חטא שחטאנו לפניך בצעזות מצח.

WE HAVE LACKED THE JEWISH ATTRIBUTE OF SHAME.

(Not having shame or respect, there was little to deter us from sin. The Talmud teaches that a sense of shame is an inherently Jewish characteristic, and it is a vital one because it prevents people from doing the wrong thing.)

The arrogant one is called wicked, as it is written (Mishlei 21:29): "The wicked man has made his face brazen," and the wicked are ugly and despicable in the eyes of Hashem, and their very name is despised, as it is written (ibid. 10:7): "May the name of the wicked rot!" About shame it is writ-

ten (Tehillim 25:9): "And He shall teach the humble His way"; and about the wicked, arrogant one (ibid. 146:9): "And He shall twist the way of the wicked."

One who is arrogant piles up mounds of transgressions and still considers himself righteous. This is the intent of the formula of confession: "We are not so hard-faced and stiff-necked as to tell you, O Hashem our God and the God of our fathers, that we are righteous and have not sinned, but we have, indeed, sinned." It is an evil, sickly trait for one to be wicked and to say, "I have not sinned." The Holy One Blessed be He judges him without pity for this, as it is written (Yirmeyahu 2:35): "Behold, I will enter into judgment with you for saying, 'I have not sinned.'" And it is written (Mishlei 28:13): "He who conceals his sins will not succeed, but he who confesses and forsakes them will be treated mercifully." This path of obduracy is very far from the paths of repentance and the way of good, as it is written about the harlot (ibid. 7:13): "She hardened her face and spoke to him." This trait is extremely evil for it leads one to shame his friend and the poor, as it is written (ibid. 18:23): "The poor man will speak with supplications and the rich man will answer with arrogance." And how much worse when one shames his teachers and hardens his face against them and stiffens his neck and his face against his reprovers in the greatness of his arrogance. Then this trait removes him from the world. He should remove it from his soul.

23] Judah b. Tema said: Be bold as a leopard, light as an eagle, swift as a deer, and strong as a lion, to do the will of your Father who is in heaven. He used to say: The brazen-faced is headed for Gehinnom (purgatory); and the shamefaced, for the Garden of Eden (paradise).

To be az, bold as the leopard in serving Heaven is fine: you use the quality carefully, judiciously for a higher purpose; where it will not benefit Heaven, you leave it aside. But to be az panim, brazen-faced, is to make boldness a permanent covering of your personality, a psychological "front" toward all. This is arrogance, hutzpah, saying, "the public be damned." You may think it fine (even essential) for your vanity and prestige, but you do your Father in heaven no favor. Finding your brazenness odious, people will not be likely to thank the Almighty for the likes of you.

In Scripture we read, "The wisdom of a man illuminates his face."⁵⁸⁵ So long as boldness remains in a corner of the heart, controlled by wisdom, it is good. When boldness travels upward and outward and replaces the wisdom in the face, a person becomes az panim, brazen-faced; so he sets off on the road to perdition. As the Talmud says, "There is no repentance for the brazen-faced."⁵⁸⁶ Downright arrogance and impudence is a heady wine that exhilarates the senses with the feeling of power; it becomes an incurable addiction.

בהריסת החקים והמשפטים והשחתת כל גבולים בדורנו אנו; הריסת כל סדר ומהלך, והשחתת הדרכים המקובלים בעולם מדור דור, ראה בהם אאדמו"ר זצ"ל, כסימני עיקבתא דמשיחא, הגמנים בגמ' סוף סוטה. ומי כדורנו רואים ונוכחים על זה בחוש, שיא המצב הגיע עד כדי כך, כי כבר כולם, אף הגוים, רואים ומכירים התרופפות מוסדי תבל, וחורבן כל הדור, בבטול החקים והמשפטים, ממש כי נאבדה מהם כל מעמד, אף אבדו כל עצה וכל עור איך מן האבדון להחליץ. לפני בוא יום הדין הגדול והגורא, לפני הופעת משיח מלכנו אשר במשפט יעמיד ארץ, וכבוד ה' עלינו יזרח, הגה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים, כהגברת החושך לפני עלות השחר, כן התאבכה האפלה ואין נוגה, רבה המהומה ונתבטלה כל סדר ומשטר.

ומה נפלאו דברי מהר"ל מפראג ז"ל על אגדת הש"ס (ב"ב טו): וז"ל: אמר רבי יוחנן מאי דכתיב (רות א, א) ויהי בימי שופט השופטים, דור ששופט את שופטיו, אומר לו טול קיסם מבין עיניך, אומר לו טול קורה מבין עיניך, אמר לו: כספך היה לסיגים (ישעיה א, כב) אמר לו: סבאך מהול במים (שם). ר"ל שהיה הדור בלתי מסודר לגמרי, וכאשר אין כאן סדר אין אחד מקבל מאחר, וכל זה מפני שהיה קודם שיצא אל המציאות המלכות, כי המלכות הוא הסדר אשר מקבלים מן המלך, וקודם שבאה המלכות אל העולם היה ההעדר אל זאת המדרגה, ולא היה שום סדר. וכמו כן הגא עתה בומנינו, זה שאמרו בפרק חלק (סנהדרין צו). ואין תוכחה, שאין אחד מקבל מאחר, וכל זה מפני שהוא קודם שבא המלך המשיח שסידר הכל, קודם זה הוא ההעדר הכל בלתי מסודר סדר. רק אקוה אל הש"י כי קרוב הוא, שכבר הגיעו כל הסימנים אשר ראויים לוה, וגם הוצפא ירבה, שהוא הסימן המובהק, ודבר זה נגלה נמצא שהוא בדור הזה, עד שאי אפשר שיהיה אחר, עכ"ל הקדוש. הגה האיר עינינו מאור הגולה וצ"ל בביאור הדור של עקבתא דמשיחא, בהקללה של "בלתי מסודר סדר". ודוק בכל דבריו העמוקים בקבלה ואמת.

And the shamefaced are headed for Paradise.

Three sure signs, says the Talmud, distinguish authentic Jewry: its members are compassionate, bashful, and given to deeds of kindness. And Rava taught: Whoever has these three distinguishing marks—compassion, bashfulness, deeds of kindness—it is certain that he is a descendant of Abraham.⁵⁸⁷

Judah b. Tema reinforces the point. There are times for bold incisive action; but your basic character traits should be Abraham the Patriarch's, primarily bashfulness, a shame-faced, shy desire to avoid the limelight. When they received the Torah at Sinai, the Israelites pleaded with Moses, "Do you speak with us, and we will hear; but let not God speak with us, lest we die." And Moses said to the people, "Do not fear; for God has come to prove [elevate] you, and that His awe may be upon your countenance, that you may not sin." This last part, says the Talmud, simply means bashfulness, the quality of being shame-faced.⁵⁸⁸

Psychology recognizes the importance of shame in our growth. The human being enters life as an animal, imperiously demanding his wishes and ruthlessly moving to achieve them. Only the dawning realization of shame—a quality, as far as we know, absent in animals and thus unique to man—makes him learn to control and modify his passionate demands. And shame inherently involves the concept of the face: the child realizes that as he sees others with faces, so does he have a face which others see—and because he is seen, he can be subjected to shame.

Hence at Sinai came the terrifying signs of the Deity making His presence known, that our people might forever after be aware of His presence, and thus be reluctant, ashamed to sin. How can you sin when the Owner and Master of all is watching you? The tractate Kallah Rabbathi (ii) has this very text of ours, that the shame-faced is destined for paradise; and in explanation, it adds another teaching: "Whoever is shame-faced will not soon sin . . ." For bashfulness is the touchstone of morality and religiosity. Beginning life as we do as amoral animals, it is well-nigh impossible to remain perfectly sinless and blameless. We will err; we will slip. But at least the capacity to feel disgrace, shame, can insure that we will not take to sin with open arms and make it the key to a career. It was taught in the name of Rav: "Whoever commits a transgression and is then ashamed of it, will be forgiven for all his sins."⁵⁸⁹ Shame opens the door to t'shuvah, return in repentance. Through that door lies the way to Paradise.

19

In Western culture shame is typically viewed as a negative emotion that is associated with feelings of weakness and vulnerability. Judaism, in contrast, views shame — in the proper context — as a core component of the Jewish personality. In fact, we are told that: ומי שאין בו שום פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על: [If] one does not possess the attribute of shame, it is proof that his ancestors did not stand at Sinai (Nedarim 20a). The primary function of positive shame is to serve as a braking system, allowing one to question whether he really wants to sin. As the Talmud there tells us: שהבושה מביאה לידי יראת חטא. מיפן אמרו סימן יפה באדם שהוא ביישן. Shame leads to fear of sin: therefore it was said that it is a good sign if a man is prone to shame. Others say: Any man who experiences shame will not sin readily.

Expanding on this concept, the *Orchos Tzaddikim*, a 14th-century, anonymously authored book of ethics, describes shame as an iron fence guarding us from sin: מדת הבושה היא גדר ומהיצת הפרזל לפני כל העבירות, The trait of shame is a great fence and an iron barrier against all transgression (Orchos Tzaddikim, Shaar HaBushah, page 182).

ועל כן ראוי לכל אדם להשתדל ולהתענג במידת השוהה הזאת, להתחבר לה עד שתהא קבועה בנפשו, ונגביר אותה על כל טבעיו, ותהיה בעיניו השוהה משאר מידותיו, כי בה נגיע אל רוב המעלות ויימנע מעבירות ומכל מידות מגונות.

Therefore, one should make every effort to conduct himself in accordance with this noble trait and to employ wisdom in cultivating it until it is implanted in his soul. He should enthrone it above all of his impulses and he should regard it as more important than his other traits, for through it he will attain most of the virtues and guard himself against all unseemly traits.

21 The Meaning of the Word Bushah

It is of interest that the Hebrew word בושה captures the essence of how positive shame can serve to erect the “iron barrier” against sin described by the *Orchos Tzaddikim*. The word בושה connotes slowing down or inhibiting. It is also the Hebrew word for hesitating or delaying.

We see this in the word בשש which is related to the word בושה.

When *Bnei Yisrael* were concerned about Moshe's delay in descending from *Har Sinai*, the Torah tells us: וירא העם כי בשש משה: לדרה מן ההר, The people saw that Moshe had delayed in coming down from the mountain (Shemos 32:1).

Similarly, the mother of Sisera, worried about her son's delayed return from battle, asks: מדוע בשש רכבו, Why is his chariot delayed in coming? (Shoftim 5:28).

It has also been pointed out that the word בושה shares its root with the Hebrew word יבש, *dry*. This also suggests a psychological process that involves a break in the flow of unexamined action — forcing a pull-back response that allows a self-examination regarding whether the potentially embarrassing action that the individual is

being pulled into is consonant with his internal set of standards and ethical beliefs.

Thus, the very word בושה hints at why the *Orchos Tzaddikim* describes shame as “the most important trait to cultivate.” A healthy level of self-consciousness makes us painfully aware of our vulnerabilities — and our responsibilities.

22

In this sense, shame serves the all-important purpose of giving us pause. We pull back from the flow of events that often sweeps us into impulsively engaging in improper behavior and ask ourselves if we are being true to our spiritual responsibilities — our true selves. As Rabbi Abraham J. Twerski M.D. often points out, before engaging in shameful behavior we should ask ourselves a basic question: “Am I not better than this? Does this behavior reflect who I truly want to be?”

Shame is the feeling of smallness when faced with the contradiction between one's superficial actions and his inner essence — hence shame restores his real identity. When a person feels shame, he/she will commonly say, “I felt so small,” “I wanted to hide,” or even “I felt I could die.” This is because when a person sees the sin that he has done and is ashamed of it, it is as if the person is saying, “I couldn't have done that! In the space where that transgression exists, my essence cannot exist. To the degree that I am faced with the transgression, to that degree my essence is reduced. In that way I separate my essence from the action and show that it was really the superficial me that did the action.”⁴

23

Shame as an Instrument for Self-Control

As with any other trait there are times that one must channel shame as a constructive force for living an ethical life, and there are other times that shame is to be controlled. In the famous mishnah in *Pirkei Avos* we are taught: ולא הבוישן למד (Pirkei Avos 2:6). Clearly, an excessive sense of self-consciousness and fear of making oneself vulnerable can be a serious impediment to one's learning.

In a related area, the *Orchos Tzaddikim* shares an important insight into how one must conquer shame to do what is right.

חסיד נקרא על שם הבושה, פי “חסיד” לשון “לכון” הוא. פי תרגומה של “החסידה” הוא “החנרתא” (ויקרא יא יט) ... ותרגומה של “הרפה” הוא “היסודא” (בראשית לד יד). וכל זה למה? פי החסיד צריך לסבול בושה כדי לקיים את התורה. וצריך להעביר מעל פניו הבושה במקום מצוה, ואז נקרא חסיד.

“The word “chassid” derives from the concept of shame. The literal meaning of chassid is “white,” as in the Targum translation of chassidah (the stork) — literally, “the white one.” The Targum translation of “shame” (Bereishis 34:14) is chisudah. Why so? For the saintly one must bear shame in order to fulfill the Torah; and he must wipe shame from his face when a mitzvah is to be performed. This makes him a chassid (literally, white from having wiped the blush of shame from his face).⁵

The *Orchos Tzaddikim* is teaching us that there are times that we must overcome the hesitation that can accompany feelings of shame. This is so particularly when we must overcome any feelings of self-consciousness or hesitation that can make us ashamed to do mitzvot publicly in a way that can bring a sense of embarrassment.

24

When Shem is confronted with the tragic story of his father's unsavory conduct, he hastens to cover his father for he is driven by a

spirit of basic morality and ethics which is the standard by which he lives. Though the nakedness of Noach may remain hidden within the tent, never to be revealed or known without, nonetheless the behavior of man is never to be formed and shaped for the sake of appearance and public opinion, but rather based upon the inherent values and standards by which man must live; at peace with himself. This is the basic and fundamental spirit of Judaism, not eye appeal but soul ap-

25
peal. Yafes, on the other hand, is concerned primarily with covering the nakedness of his father from the sight of others. His motivation is not ethical but rather one of aesthetics. It is a question of etiquette, of propriety, of eye appeal. "What shall people say?" is far more important to a Yafes than how man shall be judged in the eyes of God as the result of questionable behavior.

וַיִּרְא חָם אֲבִי כְנֻעַן אֶת עֲרוֹת אָבִיו וַיִּגִּד לְשֵׁנֵי אָחָיו בְּחוּץ

Cham, the father of Canaan, saw his father's nakedness, and told his two brothers outside (Bereishis 9:22).

Yafes is upset, for his brother has spoken of the shameful secret בְּחוּץ, and that is highly improper. His is the shame of exposing the ugly and inelegant to the gaze of others. Now to experience the emotion of shame is one of the virtues of civilized man, but it is important to appreciate the fine and delicate overtone to be found in the expression בּוֹשָׁת פְּנִים. True, it means shameful, but it also should be read בּוֹשָׁת פְּנִים, *inner shame*. Concealed and unrevealed though it may be from the eyes of others, nonetheless it is present, deeply and painfully felt.

Here then is the fundamental difference of two viewpoints and two diverse philosophies of life. Shall man be guided by that which is right, ethical, and moral or by that which is proper, aesthetic, and acceptable? Shall we be more concerned with appearance or sincerity, with show or with basic honesty? The philosophy of Judaism is best summarized as follows:

רַבִּי אֹמְרִי: אִיזוֹ הִיא הַדֶּרֶךְ יִשְׂרָאֵל שִׁבְרָ לֹו הַאֲדָמָה, כֹּל שֶׁהִיא תִפְאָרֶת לְעִשָׂה וְתִפְאָרֶת לֹו מִן הַאֲדָמָה

Rebbi said: Which is the right course that a man should choose for himself? That which is an honor to him who does it, and which also brings him honor for mankind (Pirkei Avos 2:1).

20 You will note that Rebbi gives priority to the honor that evolves from man's deeds and actions as it reflects upon himself. Though no one may be aware of that deed, it is far more important that a man

be true to himself and sincere in his every action. We do not belittle the importance of conducting our lives so that it may bring honor and esteem from others. What we must understand, however, is that external honor is secondary to the effects of our behavior upon ourselves.

→ As we observe and reflect upon the standards of Jewish life today we come to the realization that far too often we model and pattern our lives in the spirit of Yafes rather than that of Shem. We are far more concerned with the effect that our actions will have upon others than the effect it will have upon our own character and personality. We do so many things for the sake of appearance and show even when we perform deeds which can be characterized as mitzvos. Whether it be in the field of giving tzedakah or supporting a wide number of causes, we far too often formulate and effectuate our activities in these areas with an eye to public opinion and the accolade of the populace. We concentrate on form rather than on content; veneer and facade are seemingly more important than substance.

21
Psychologists speak of the dangers of too much emphasis on "impression management"; educating children in a manner that places more emphasis on external impressions than on inner growth.⁸ Children

raised in such homes often fail to internalize the values that we associate with being a "mentsch"; they are at risk for developing superficial personalities that lack depth and empathy. Being raised in an atmosphere that makes the impressions of others a priority over an internalized sense of what is right inevitably leads to risk for improper behavior when the child is alone and feels that nobody will ever find out. Ultimately, the lesson of Shem is the value of developing a sense of *boshes pnim* — the internal brake that is present even in the most private of settings — as a pathway to a truly internalized sense of values.

28
The trait of shame is a great fence and an iron barrier against all of the transgressions, since man commits many transgressions in private that he would be ashamed to commit in public. As our Sages stated (*Berachos* 28b): "When Rabbi Yochanan ben Zakkai was on his deathbed, his disciples said to him: 'Our teacher, bless us.' He responded: 'May it be God's will that the fear of Heaven be upon you as the fear of flesh and blood.' They questioned: 'Only so much and no more?' He answered: 'Would that it be so. *The proof is that when a man commits a transgression he says: "Would that no man saw me."'" All this because one is afraid of being brought to shame. And it is commendable that one depart from transgression even out of shame before men; for in doing so, even not for the sake of Heaven, he will come to do so for the sake of Heaven (*Pesachim* 50b).

~ But the highest form of shame is shame before the Holy One Blessed be He, as it is written (*Ezra* 9:6): "My God, I am ashamed and abashed to lift up, my God, my face to You." And if you ask: How can I be ashamed before one whom I do not see with my eyes? You must know in truth that although the Holy One Blessed be He is hidden from the eyes of all living things, He is found in their hearts and revealed in their minds. One attains the various levels of shame by reflecting in solitude upon the Blessed One's greatness and by constantly remembering the Holy One Blessed be He, Who sees his deeds and searches his conscience and looks into his thoughts.

29
Humility as an Aid to Teshuvah R. Feldkrand 37

The *Orchos Tzaddikim* and Rabbeinu Yonah consider humility to be one of the fundamentals of repentance. A haughty person loses sight of G-d and sins without hesitation. Indeed, pride is the cause of numerous sins. Man's evil deeds and the arrogance underlying them have built a barrier between Hashem and himself. That is why humility must be at the forefront of the teshuvah process. (*Chovos Ha'levavos*)

• The Chofetz Chaim advises that a person keep his head lowered, looking at the ground where he will eventually end up. This is a compelling reminder that as he came from the earth, to the earth he will return. (*Nidchei Yisroel* 35:80).

It is difficult for someone who is an egotist to repent, for he will always find justifications for his evil behavior. Sometimes he attributes the fault to his environment or to his *yetzer hara*, thus ensuring that he remains blissfully free of responsibility. Such a person will never move beyond the first stage of repentance. Haughtiness prepares the background for a host of evil deeds. A sin will always contain an element of "I don't care" at its heart. A humble person will find it difficult to do something he wants to do when it conflicts with what Hashem wants.

מדת העזות נחרטת לשמצה במצח האדם, כמו שאומרים בירידי של יום הכפורים: "ועל חטא שחטאנו לפניך בעזות מצח". לעומתה מדה טובה של הבושה, נאמר בה "בעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו". וציץ מכפר על עזות פנים, דכתיב (שמות כח לח) והיה על מצח אהרן" (ובחים פח ב).

עזות וקדושה

ואולם מן הידוע שגם במדות רעות (משלי טו ד) "כל פועל ה' למענהו", דבכולם יש להשתמש לטובה לעבודת ה' (ראה חובת הלבבות שער עבודת האלקים פ"י, סידורו של שבת ח"א שורש ו ענף ג).

לפן תוך כדי דיבורו של התנא "עזות פנים לגיהנם", נשנה לפני זה גם מאמרו: "הוי עז כנמר... לעשות רצון אביך שבשמים". כביאורו הנלהב של הטור (תחלת אורה חיים): "שהוא כלל גדול בעבודת הבורא יתברך, לפי שפעמים אדם חפץ לעשות מצוה ונמנע מלעשותה מפני בני אדם שמלעיגין עליו, ועל כן הזהיר שתעזו פניך כנגד המלעיגין, ואל תמנע מלעשות המצוה".

הוא אשר דברנו, השתמשות הראויה במדת הבושה היינו מניעה מעשות דברים שלא במקומם הראוי והנכון, לא כן מי שמעז לעשות מה שראוי ונכון לעשות, כגון שמתפלל בקול ובהתלהבות; כשנודמן לו להיות גולה בין הנכרים, והגיע שעת תפלה, הוא נעמד להתפלל ללא כל התחשבות במבטם המתלוצץ של עוברים ושבים. הוא 'מצפצף' על כולם בזמן שיועד דמה שהוא עושה זה טוב וישך.

בכך - גילו צדיקי אמת - עולה לו כפרה על מה שחטא בעזות דטומאה, ועל דרך (ראה שמו"ר כג ג) "צדיקים ברבר שחוטאים בו מרצין".

עבודת הביורור

זה הכלל: "אלו השתי מדות, עזות ובושת, הם שני הפכים, אבל שניהם צריכים אל הקדושה מאד, אך צריכין ליהדר מאד להשתמש עם כל מדה ומדה במקומה הראוי, אבל לא להפך חס ושלום. ומי שפוגם בהם ומהפך הסדר, שמשמש בעזות במקום שצריכין בושת, או שמתבייש במקום שצריכין עזות, הוא מקלקל בזה מאד, ועל ידי זה עיקר ההתרחקות מהשי"ת" (לקוטי הלכות ביצים הלכה ה אות ד).

אם כן אפוא עיקר עבודת האדם בעולמו היא לברר ולזכך את העזות, להשכיל ולהשתמש בה לקדושה ולא לטומאה.

"ע"כ כן צריך האדם לפלס דרכיו שיהיה לו מדות העזות והבושת, וישתמש עם כל מדה ומדה במקומה ושעתה כראוי, ולא להפך ח"ו. דהיינו כשמגיע לאיזה

עזות מצח

החיפוף של הבושה היא מדת העזות. כמו שמצינו במשנת, יהודה בן תימא (אבות ה ט) ששונה דבר והיפוכו: "עז פנים לגיהנם - ובושת פנים לגן עדן".

מכאן אתה למד שכל חטא שבעולם שורשה במדה מסוימת של עזות פנים, לולא זאת ודאי היתה הבושה מונעתו מלחטוא, דהא כללא כיילו לא במהרה הוא חוטא. תחלה אין לו בושה עצמית, וההרגל נעשה טבע עד שגם אינו מתבייש מאחרים.

נראה לדוגמא אחד שרגיל לאחר בתפלה, ונכנס לבית המדרש במלוא עונו וקומתו הזקופה, נעמד על 'מקומו' ומתחיל להתפלל כשכולם כבר עומדים באמצע, הוא לא מקבל התפעלות מאף אחד; בלשון בני אדם: 'הוא מצפצף על כולם'. סופו לצאת גם במעשים תעתועים בריש גלי, ללא קורטוב של בושה.

יש המתפתים בעצת יצרם שזו מדה נכונה של "כלבו כן פי", כאומר: "זה שמי זה תדמיתי וזה מהותי ללא כחל וללא שרק", זה אני, תקבלו אותי במצבי ומעמדי האמיתי. אבל האמת יורה דרכו שאין זאת אלא חציפות ועזות פנים, שאינו מתבייש להתראות בקלקולו. כמו מי שיוצא לרחוב בגלוי בשר, בטענה אולילית שאין לו ענין לכסות ולהסתיר את דמותו האמיתית והמקורית שבה נברא, הרי זה מורה בעליל על חציפות מורשעת.

ובין המכוון באומרו "עז פנים לגיהנם", שזה לא בתור עונש על מדת העזות, אלא כתוצאה בלתי נמנעת מאחר והסיר מסוה הבושה מעל פניו סופו לבא לידי חטאים, שעבורם הוא יורש גיהנם. וכן הוא אומר (קהלת ה א): "ועז פניו ישונה", ותרגומו (הובא בערוך ערך חצף): "חצףי אפיך מתחלפין ארתיה מטב לביש".

וכן הנביא אומר בתוכחתו (ירמיה ג א): "ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם". ופירש רד"ק: "לא נכלמת

ממעשיך, והיה לך מצח כאשר זונה שאינה בושה מנאפופיה, ומרימה מצח ומעזיה פניה. אף על פי שהנביאים מוכיחים אותך, ואומרים לך: בושי ממעשיך... עם כל זה מאנת הכלם" וכו'. ובמצודות: "יש לך מצח מגולה, כדרך אשה זונה שאינה מכסת מצחה בעבור בושה, לא כדרך הצנועות שמכסות מצחן אם יקרה להן דבר בושה... את ממאנת להיות נכלם ובוש ממעשיך". מאנת הכלם, זה שורש פורה רוש ולענה לכל מעשיך הרעים.

פסוק א

ויהי קיימים ימי קציר המים ויפקד שמשון את אשתו פגרי עינים.

ברוך פשט ראיתי באיזה קובץ שכך היה - נהוג מקדם, כמחזה על הרצון- להתפייס היו מביאים גדי עזים כדורון. ושכך נהוג אצל הערביים עד היום, בקצוף הערבי על אשתו, כאשר יחפוץ להשיבה אל ביתו, הולך אליה לפקדה בשה או עז לזבח בכית אביה.

בפנימיות הדברים, פתח דברינו יאר, ממה שמצינו לרבותינו ז"ל (ביצה כה ב) שכללו את העז בין העזין שבנבראים: "שלשה עזין הן: ישראל באומות, כלב בחיות, תרנגול בעופות, ויש אומרים אף עז בבהמה דקה".

ע"כ דרך "ידיעת הפכים אחת", נרדה נא ונראה גנותה של מדה רעה זו, מתוך מה שאמרו חז"ל (נדרים כ א): "תניא 'בעבור תהיה יראתו על פניכם" (שמות כ טז) זן בושה, 'לבלתי תחטאו' מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא. מיכן אמרו: סימן יפה באדם שהוא ביישן. אחרים אומרים: כל אדם המתבייש לא במהרה הוא חוטא". מכלל הן אתה שומע לאו, דעו פנים שאינו מתבייש במהרה הוא חוטא".

בושת פנים

הגדרה הנכונה של "בושה" היא: מניעה מלצאת מגדר הרגיל. כמו למשל שאדם מתבייש להיות שונה מאחרים, לפי שאז הוא שלא מן הרגיל.

כ"ל של דבר: לא מרגיש עצמו כנוח לחרוג מן המצב הטבעי והנכון,

באישיות, במקום ובזמן. (א) הוא מתבייש מלעשות דברים שאינם הולמים את אישיותו ומעמדו. אם זה בהתנהגות שלא בנימוס, או לצאת לרחוב במלבושים מקורעים ומטולאים. (ב) בוש לצאת ולבא או לישב, שלא במקום הנכון. (ג) נמנע מלעשות דברים שלא בעתם, למשל מי שאיחר ב'השכמת הבוקר', הולך ופורש לפינה שקטה להתפלל שם ביחידות, מתוך שמתבייש לעמוד בתפלה בשעה מאוחרת כזאת שלא בזמן הרגיל.

זה כולל גם 'בושה עצמית'. לאו דוקא שמתבייש מפני אחרים הרואים אותו, אלא גם בינו לבין עצמו קיימת אצלו אינסטינקט של בושה טבעית מלעשות דברים שאינם הולמים. כפי שאנו רואים בסוגיית הגמרא שם, שהסמיכו מאמר הג"ל בנוגע לדברים שבסתר ובצנעא. וממילא לא במהרה הוא חוטא, כי הבושה מעכבתו ממעשים בלתי הגונים.

תאווה, מכל שכן עבירה ח'ו, צריך שיהיה לו בושה גדולה מה' יתברך מלעבור על רצונו... אבל כשצריך להתפלל או לעסוק בעבודת ה', אזי צריך שיהיה לו עזות גדול וקדושה בכל הבחינות, הן כנגד בני העולם שלא יתבייש מפני המלעיגים, ולא יתבטל ח'ו מפני הליצנות של העזי פנים שבדבר...
מ'אב"ט מי שמהפך הסדר בענין העזות והבושת, ומשתמש בבושת במקום שצריכין עזות, או להפך, הוא פוגם הרבה מאד" (שם).

37
שיעורי עזים

מ'אב"ט בעלי החי, הסמל של עזות פנים הוא: "עז בבהמות". כשמו כן הוא 'עז' מלשון 'עזות'.

מ'כ"ג 'שעירי עזים' הנעשים ברצון בעבודת בית המקדש, הם העולים לכפרת עון, שכאמור שורש כל החטאים כמדת העזות. "שעל כן הם באים לכפרה בקרבנות צבור, בראשי חדשים ורגלים ויום הכפורים, שכולם צריכים שעיר דייקא לכפר.

מ'כ"ד עיקר כפרת העוונות על ידי בירור העזות וקדושה מעזות דסטרא אחרא, שהוא עזות הגוף, שמשם כל התאוות. ומי שזוכה לברר, אז מהפך עזות הגוף אל הקדושה, ונכלל בחינת גדי עזים בקדושה" (שם אות ט).

38a
יעקב ועשו

מ'ז"ה בחינת שעיר עזים, בחינת (בראשית כז יא) 'עשו איש שעיר', שהוא עיקר

עזות דסטרא אחרא, עזות הגוף, זוהמת הנחש, מלכות הרשעה, שמלכותם רק על ידי עזות, שהיא (סנהדרין קה א) 'חוצפא מלכותא בלא תגא' (שם אות ח).

מ'זכ"ג בזה דכשבא יעקב ללחום נגד עשו, ולמנוע ממנו ברכות שמים מעל, צייתה עליו רבקה אמו (בראשית כו ט): "לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טובים", לנצחו בכח עזות דקדושה. ישמע חכם ויוסף לקח בהבנת כל הפרשה שם.

39
מכירת יוסף

מ'צ"ג כן השבטים כשפגמו במכירת יוסף: 'וישחטו שעיר עזים' (בראשית לו לא). כי עיקר המחלוקת שלהם היתה בענין המלכות, שאמרו שיוסף רוצה למלוך עליהם שלא כדין, ולפי דעתם נדמה להם שיוסף רוצה למלוך רק על ידי העזות חס ושלום.

מ'מ"ב כמבואר בכתובים שנאו אותו על חלומותיו ועל דבריו, במה שראה איך שכולם משתחיים לו, על אף היותו הצעיר שבכולם רצה למלוך עליהם. לפי דעתם ראו בכך שמץ של מדת העזות, דהיינו זה שאינו נרתע ומתבייש מלעמוד שלא במקומו, מעין בחינת (מגילה יב ב) "הריוט קופץ בראש", 'אני אמלך'.

מ'נ"ה רצו להתגבר בעזות שלהם נגדו, על כן שחטו שעיר עזים שהוא בחינת עזות. במלים אחרים: הם הלכו לעסוק בסוגיא העמוקה והקשה של עזות, לברר מהי עזות דקדושה ומה בגדר עזות

דטומאה, בשביל לדון את יוסף ולהתגבר נגדו.

מ'ע"ה יהודה בתמר

מ'פ"ג יהודה אמר לתמר (בראשית לח יז): 'אנכי אשלח גדי עזים מן הצאן'. כי עיקר המלחמה בענין עזות דקדושה, ולהיפוך ח'ו הוא בתאות המשגל, ששם עיקר אחיזת העזות דסטרא אחרא, כי בו עז בו תוקפא.

מ'ק"ה יהודה היה צריך אז לברר העזות דקדושה, שמשם עיקר מלכות דקדושה, בחינת מלכות דוד ומשיח שיצא ממנו על ידי זה, שנאמר עליו (תהלים כ"א ב) 'השם בעוזך ישמח מלך', בחינת (שמואל א' ב' כ) 'ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו'.

מ'כ"ט זקוק המלך למדת הגבורה (קידושין לב ב) "שתהא אימתו עליך", דהיינו בעזות דקדושה מבלי להיות בגדר 'מלכותא בלא תגא'. ובפרט מלך המשיח, שעליו לבא בעזו להפוך כל העמים שפה ברורה.

מ'ל"ב שמלך המשיח עתיד לצאת מזיווג דקדושה הלזו, היה צורך שתהא מבוררת הדק היטב מכל סיג ופגם של תאוה ועון, ששורשה בעזות דטומאה. על כך רמז באמרו: אנכי אשלח גדי עזים דייקא.

שמשון נגד פלשתים

מ'נ"ח אשוכה נא ואראה בענין פרשתינו, ירידת שמשון אצל פלשתים.

מ'ס"ג וזה לשון רבינו בחיי (כד הקמח ערך הלבנת פנים): 'ידוע כי לישראל זרע קודש מסוה הבושת נתן על פניהם, והוא ערות להם שהם בני האבות אברהם יצחק ויעקב (יבמות ע"א) וכבר העיד הכתוב במתן תורה, כי מה שנגלה הקדוש ברוך הוא לישראל באותן המראות העצומות והנוראות, הכל היה כדי שיתלבשו ישראל במדת הצניעות והבשת, והוא שכתוב ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם וגו' ובעבור תהיה יראתו על פניכם, והיה לו לומר יראתו בלבבכם? ודרשו ז"ל יראתו על פניכם זו הבושה, וזהו לשון על פניכם. ומפורש אמר (אבות ה' ב) 'בוש פנים לגן עדן'.

והנה הבריות בכמה מצוות הכתובות בתורה יחזיקו ויעשו מפני הבושת, שאלמלא הבושה היו מתרשלין בהן ומתרפין בעשייתן, וכאשר יגלה האדם מעל פניו לבוש הבושת הנה הוא פורק מעליו עול התורה והמורא... הלא תראה הנביאים כלם יזהירו תמיד על מדה זו בהוכיחם את ישראל, הוא שכתוב (ירמיה ח יח) 'גם בוש לא יבושו גם הכלם לא ידעו'. והנה לשון בשת הוא לשון כולל הצניעות והענוה. הוא שנתחייב אדם שיהיה לו בשת מהקב"ה ומן הבריות" וכי.

42c

בהם מידת הבושה והתביישו להביט בפניו - מחמת החטא שחטאו. והיינו, שמשפני שהיו אנשים גדולים בני דור דעה, לכן הגם שחטאו במה שחטאו אולם לא התנתקו לגמרי ממקור הקדושה, אלא אפילו לאחר שנפלו ממדרגתם ואבדו את המדרגה היותר גדולה, עם זאת הרגישו בנפילתם ועדיין היתה בהם מידת הבושה, והבינו שבמצבם

426

בני היב"ט דכפופין

ועל דרך המוסר שמעתי מהגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל, שבדברי המדרש הללו אנו לומדים יסוד גדול בדרכי העבודה, כי הנה הן אמת שחיסרון גדול נעשה להם בשעה שפשטו ידיהם בעבירה, שמאז לא יכלו להסתכל באור פניו של משה רבנו, אבל בתוך החיסרון הזה טמונה מעלה נפלאה, ומחי המעלה, שעל כל פנים נשארה -

משחת מאמרים - משפטים שמן

שכל עוד שלא נכשלו לא היו מפחדים ולא מזדעזעים מהדר כבוד ה' וגאון עונו שנגלה עליהם עין בעין, ואילו ברע שנכשלו ופשטו ידיהם בעבירה, אז כבר לא היה בכוחם להכיל את עוצם כח הקדושה שנתגלה עליהם, ולא רק ממראה השכינה עצמה נתייראו אלא אף מקרני הוד שעל פני משה רבנו נרעשו כל כך עד שלא יכלו להסתכל בפניו.

וזה בא להודיענו מהו הפגם הגדול המתהווה מכל מעשה עבירה, שכאשר האדם מישראל חוטא הריהו מגשם את נפשו ומגביר בו את החומר כל כך עד שאינו יכול לסבול את אור הקדושה, ובכל פעם שמתגלה לנגד עיניו הארה של התגלות כבוד ה' אזי הוא מוכרח לברוח משם מיד ולהסתיר פניו, מפני שהחומר שלו אינו מסוגל ליהנות מגילוי אור הקדושה.

וזהו הביאור בנוסח הודו שאומרים "שאיננו עזי פנים וקשי ערף לומר לפניך צדיקים אנחנו ולא חטאנו אבל אנחנו ואבותינו חטאנו", דמיון ביאור ביתור הלשון של

"אבל". אלא שזה גופא החטא שלנו ושל אבותינו, ההצטרפות בטענת "אבל", שאומרים לעצמנו שבאמת אנו רוצים להיות מבני העלייה ועובדי ה', רק הטענות המלוכשות בתיבת "אבל" מפסיקין אותנו מלהשיג מטרתנו. (עי' רמב"ן במדבר י"ג כ"ז שרשעת המרגלים היתה בתיבת "אפס") אך בהכנה הגונה בתודו זה, נוכל לבוא לפני ה' בראש השנה בלי הצטרפות כדי שנקבל מלכותו בשלימות בלי תנאים, רק במלא האחריות, שעל ידי זה נתקן את חטאו של אדם הראשון שנכשל באותו היום. ואז כאשר ישאל השי"ת גם אותנו אותה שאלה קדומה "איכה", נהיה מוכנים לתת תירוץ אמיתי, ולהבהיק האור מתוך החושך ולומר בצעקה עמוקה של תשובה היוצאת מפנימיות נפשנו "איך הדבר תלוי אלא בך". ואז יתקיים בנו בעזוהשי"ת הכתוב "ימורה ועוהב ירוחם" אכ"ר.

היכי דמי תשובה מחוי רב יהודה באותה אשה באותו פרק באותו מקום (יומא פ"ג) ופירש הבעש"ט שהחוטא לא יתרוץ לעצמו באמתלאות שהסיבה שחטא היתה מפני שהאשה שיש לו היא אינה טובה וגורמת לו לחטוא, או שהזמן לא היה מסוגל לכך ולכן חטא, או שאפילו המקום הוא שגורם לו לחטוא, ואילו היה לו אחרת, לא היה חוטא. לכן בא רב יהודה להוציא שיבוש זה מליבנו ואמר לא היא הדרך לתשובה. רק באותו אשה באותו פרק ובאותו מקום, בלי שום הצטרפות תעשה תשובה!

את עצמו בו לפיכך הקל עליו הקב"ה בתשלומין" (ב"ק ע"ט, ע"ב). על זה אמר הגר"י פטרבורגר (בלאור) ג"ע: אם אדם עושה עבירה ובשעת המעשה הוא נאנח, כותבים עליו בשמים: "פלוגי עבר עבירה אבל תוך אנוחה", ומי שעבר עבירה ולא נאנח בשעת מעשה, כותבים עליו: "פלוגי עבר עבירה בלי אנוחה"; וההבדל בין שניהם הוא עצום. (אולם אדם זה שיצרו נצח אותו וגם חטא "באנוחה", יוהר

קפ אדר"ג עשרת ימי תשובה מישה

א] הנה מדת עזות פנים שורשה בגאווה, שנותן מציאות לעצמו, וכמו שכתב באורחות צדיקים (שער העזות), שהעו פנים הוא כופר ביחודו יתברך, ונמצא דמדת העזות תביא את האדם לתחושה שהוא צדיק ולא חוטא, ובטוח בעצמו שאינו נכשל, כי לא יתכן אצלו חטא כלל, ממילא אצלו החטאים אינם חטאים כלל. וזהו מה שאומרים "שאיננו עזי פנים לומר לפניך ה' אלקינו שלא חטאנו", ואין הכוונה שמעמיים לומר לפני הקב"ה שלא חטאנו בזמן שיוודעים שחטאנו, אלא שמדת העזות גורמת להם להיות סבורים שלא חטאו מעולם, ואם ישאלו אותם האם חטאתם, יגידו בתכלית הבטחון לא חטאנו⁹².

ב] וכדאי להודיע לרבים אשר חושבים את עצמם לצדיקים, את דברי רבינו יונה⁹³ כי רוב העם חושבים על כמה פשעים כבדים שהם קלים, ועל חייבי מיתות וכריתות שהזחירות בהם ממידת החסידות. ומה נוראים דבריו שם אודות המיקל באיוו מצוה שהיא, אף בדבר מדברי סופרים, שזו היא פריקת עול רחמנא ליצלן⁹⁴. * ומה שאומרים שאין אנו קשי עורף, הוא ג"כ על דרך זה: כי מידת קשיות העורף אינה מניחתו להודות בטעותו, גם אם רואה הוא במתחש ששגה וחטא⁹⁵.

49 וכאשר מכיר האדם כמה רבה רעת הממרה את פי בוראו, משיג מעלה יתירה מלפני החטא, שזוכה להיות שכינה עמו, כמו שכתב הרבינו יונה ז"ל (שם אות כב) הכניעה בכל לב והשפלות, כי המכיר את בוראו ידע כמה העובר על דבריו שח ושלל, ונגרע מערכו וכו', ונאמר (איוב טו-טז) "אף כי נתעב ונאלח איש שותה כמים עולה" וכו', ונאמר בענין התשובה (ישעיה נ"ט) "כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו, מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושלל רוח, להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים, עכ"ל. הרי שאפילו איש נתעב כמעשי ונאלח במעלליו, השותה כמים עולה, כאשר הוא חוזר בתשובה הרי הוא בא לידי יתרון מעלה, שהקב"ה שוכן עד וקדוש שמו שוכן אתו²⁰⁹.

ב] אם האדם מכיר בחטאו ומיד אומר 'חטאתי', הפשט שאמנם באותו הרגע של החטא לא עמד בנסיון ונכשל, אבל לא היה רק 'מקרה', ומתבייש הוא בכך, ולא נפגמה טהרת לבו, שעל כן כשמוכיחים אותו אומר תיכף 'חטאתי', וכזה האדם אינו מאבד את מעלתו. * נתבונן, כמובן יש דרגות בזה, אך צריך תמיד לזכור שכל זמן שהאדם מתבייש כמה שנכשל, הוא עדיין 'חי'. אבל אם כבר אינו מתבייש הוא כבר 'כימת' מבחינת רוחנית. וכמה צריך להשמר שלא להגיע למצב שכבר לא מתביישים בעבירה. וכמה חיזוק צריך כנגד ה'הרגל' של עבירות, שלא להגיע למצב של 'עשית לו כהיתר', שכבר מאבדים אף את ההרגש.

45 הנו י"ג לאמר וזהו אמור, שכאשר האדם עומד במצב ובפניו זה אמור, של ירידה והוא מלא בוששה ממעמדו השפל וכסיפא ליה מילתא, ולצד זה הוא גם משתוקק ונכספה נפשו לשב למעמדו ה: הקודם ולהתקרב אל ה', אזי הוא יכול לשוב בי למחזי בזיו השכינה, כי באם יש בו עוד י"א מידת הבושה ולצד זה גם פועמת בנפשו ל: השתוקקות, עדיין לא נאבדה תקוותו לחזור י"ט להיות במעמד ובמצב מרומם כבראשונה. יב אבל אם הוא מאבד את תחושת הבושה, בי ואינו מצטער כלל על מה שנפל למצבו י' השפל, אז הרי פשוט שאינו יכול לעורר כ בלבו את רגשי ההשתוקקות, וממילא קשה ה עליו מאוד לשוב ולהיות טוב כבתחילה. משהל למה הדבר דומה לבן מלך שסרח על אביו והאב גמר בדעתו להענישו שעשה (נזיר)

44 בשערי איכה-בלי אמתלאות המועדים

ארץ, כוכבים, חרים, וירח, מסמלים את ארבעת סיבות הביאור באגדתא זו הוא על פי דברינו לעיל. כאשר רבי אלעזר שמע מהזונה כי כבר העמיק טרה ואפסה כל תקוה ממנו להתקבל בתשובה, החל להתחרט. אך כדי להרגיע את רוחו הטיערת בקרבו, ביקש לעצמו צדיק וכות כדי להקל מעל לבו משא כבד של מועקה אשר החטיה העמיסה עליו, וחשב להצדיק עצמו בארבעת הסיבות שנתפרטו למעלה, וכך הוא הביאור. (א) "חרים וגבעות בקשו עלי רחמים". הוא כינוי מליצי לאבות והורים, וכמו שדרשו חז"ל (ר"ה י"א) על הכתוב "מדלג על החרים" בזכות אבות, "מקפץ על הגבעות" בזכות אמהות. וכן דרשו במדבר רבה פ' בלק על הכתוב "מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו" שקאי על האבות והאמהות. ובתחילה ביקש ר"א מהם שילמדו עליו זכות לפטרו מן האשמה על עבירותיו שהרי הם הטביעו בו על ידי מעשיהם תכונות רעות. אלא שבא ר"א לכלל הכרה שאם אמנם שתכונת האבות תפעל על הבנים, אבל אין הסיבה הזאת פועלת בהכרח, כי הכח ביד האדם להתגבר עליה ולדכא אותה תחת רצינו וממשלתו, כמו שעשה אברהם אבינו.

(ב) "שמים וארץ בקשו עלי רחמים". הם מסמלים תכונת המקום ויושבו שמשפיעים על האדם. וכאלו אמר השמים אשר למעלה והארץ אשר הולך עליה, המן היו בעוכריו ושחתו בו כל רגש קודש. אילו היה בסביבה אחרת היה שואף רוח אחרת של טהרה ולא רוח של טומאה ומדות מושחתות שהטו אותו להרע דרכו. אבל בסוף הביין שגם אמתלא זו לא תועיל לו למעט משא עוונו כי בכל זאת ניתן הכח לאדם להתגבר על הסיבה זאת כשם שעשה זאת יעקב אבינו.

(ג) "חמה וירח בקשו רחמים". המה המרמזים על רוב העושר והפלט הטוב אשר גם המה מהסיבות אשר לפעמים ישחיתו זוהר האדם וטוהר רוחו. כי על ידי החמה והירח תתן הארץ יכולה ועץ השרה פריו וכמאמר הכתוב "ומגדת תבואות שמש ומגדת גרש ירחים" (דברים לג.י). אבל אחר קצת העמקה, הכיר שגם זה היה נסיון שהיה יכול להתגבר עליו אילו מסר כל רצונו לה' וכשם שמצאנו אצל יצחק אבינו, שבאמת הן אינן מכריחות אותו לבחור ברע.

(ד) "כוכבים ומזלות בקשו עלי רחמים" הם התכונות הרעות אשר דבוקות באדם מיום הולדו וקצרה ידו להמלט ממנה. ובא אלעזר בטענה שהם יבקשו מחילה על עבירותיו כי הם גרמו לו את הכל, אבל גם הם סירבו, כלומר שהכיר שאין יכול למצוא בהם תירוצים לנפילותיו, כי הלא גם דוד המלך שגודל בתכונה רעה על ידי המזלות, בכל זאת השיג בכחירתו מדריגות גבוהות עד מאד. כאשר ראה שכל צדיק זכות שרצה להמציא לעצמו לא הועילו, אמר אין הדבר תלוי אלא בי. הניח ראשו בין ברכיו וגעה בכביה. כל זה בא לרמוז שטעם ירידתו עד הנה היה משום שכל ימי חייו הכניע ראשו ושכלו תחת ממשלת האברים של גופו עד שהלך לכל מקום שרגליו הוליקוהו. ובמקום שהיה צריך לשעבד גופו לראשו עשה החפץ, על כן באה עליו כל הרעה הזאת. ואף כי הרבה לחטוא, משום שעשה תשובה שלימה מעומקי לבו, והתחרט והתנחם על כל דרכיו, קבלו ה' בתשובה עד שיצתה בת קול ואמרה ר"א בן דורידא מזומן לחיי העולם הבא עכ"ל של הספר דרוש והעיון.